

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук,
доцента, професора кафедри педагогіки початкової освіти
Рівненського державного гуманітарного університету

Шевців Зої Михайлівни

на дисертаційну роботу **Садової Ірини Ігорівни**

«Тенденції розвитку інклюзії

у закладах загальної середньої освіти України»,

подану на здобуття наукового ступеня

доктора педагогічних наук зі спеціальності

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

в спеціалізовану вчену раду Д 36.053.01 Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

**Актуальність дисертаційної роботи та її зв'язок із планами відповідних
галузей науки**

Серед подій, які сьогодні хвилюють українське суспільство, актуалізуються проблеми інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами, її реформування крізь призму вдосконалення або ж кардинальної зміни підходів до цих процесів. Тому дисертаційна робота І. І. Садової є своєчасною, важливою і набуває особливої актуальності з огляду на значущість реалізації концепції інклюзивного навчання для удосконалення вітчизняної освітньої системи, підготовки всіх її суб'єктів до творення спільного освітнього простору. Ґрунтовне дослідження окресленого у дисертації проблемного поля дозволило здобувачці отримати потужну теоретико-практичну базу для розв'язання численних аспектів навчання дітей з особливими освітніми потребами, зокрема в ракурсі інклюзії, що в останні роки викликає потужний науковий дискурс і живий інтерес у суспільстві.

Дисертаційна робота виконана відповідно до тематичного плану НДР кафедри педагогіки і методики початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка – «Стратегії формування професійних компетентностей майбутнього вчителя початкової школи в умовах модернізації педагогічної освіти України з урахуванням світових освітніх тенденцій» (реєстраційний номер 0116U003831). Тему дисертації затверджено (протокол № 4 від 22 березня 2016 р.), уточнено (протокол № 4 від 21 березня 2019 р.) на засіданні вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка й узгоджено на засіданні Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 1 від 28 січня 2020 р.). Важливість вибраного напрямку дослідження та багаторічна активна участь у зазначеній НДР підкреслюють актуальність тематики дисертаційної роботи в науковому і прикладному аспектах.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Вивчення запитів суспільства щодо розвитку вітчизняної інклюзивної освіти, з'ясування її реального стану в закладах загальної середньої освіти дали змогу дисертантці досить кваліфіковано визначити суперечності між:

- традиціями становлення і розвитку інклюзивної освіти в Україні та недостатнім методологічним обґрунтуванням її історико-педагогічного вивчення;

- наявністю успішного досвіду впровадження інклюзії за кордоном і недостатньо цілісним науково-теоретичним осмисленням зарубіжних інклюзивних практик в українській педагогіці;

- збільшенням кількості дітей з ООП в закладах загальної середньої освіти та відсутністю критичного аналізу інклюзивної освіти з боку науки і практики як особливого соціально-педагогічного явища;

- необхідністю реалізації освітньої інклюзії, що відповідає національним традиціям і вимогам нормативно-правових документів, та надмірним узалежненням інклюзивно-освітньої практики від реальних соціально-економічних умов;

- соціальним запитом держави на підготовку педагогічних працівників до роботи в умовах освітньої інклюзії, підвищенням рівня їх кваліфікації в означеній сфері та недостатньою готовністю педагогічних закладів вищої освіти забезпечити ефективну реалізацію цього процесу;

- потенційною необхідністю створення родинно-шкільного інклюзивного освітнього простору та застарілими поглядами і реальними можливостями інститутів сім'ї та школи;

- динамічністю сучасних процесів, що відбуваються в системі інклюзивної освіти, та консервативністю управління розвитком цієї системи. (автореферат с. 3, дисертація с. 30).

У дисертаційній роботі І. І. Садової достатньо глибоко обґрунтовано теоретико-методологічні основи розвитку інклюзивної освіти (Р. 1), здійснено аналіз історико-теоретичних детермінант зародження, становлення і розвитку освітньої інклюзії в Україні та світі (Р. 2), розкрито організаційно-методичні засади інклюзії в закладах загальної середньої освіти (Р. 3), обґрунтовано сучасні напрями вдосконалення системи формування готовності педагогів до роботи в умовах освітньої інклюзії (Р. 4), схарактеризовано бар'єри, що заважають впровадженню інклюзії у ЗЗСО, та виокремлено основні напрями її розвитку (Р. 5). Узагальнені результати дослідження та висновки сформульовано на належному теоретико-методологічному рівні (автореферат с. 26–31, дисертація с. 428–436).

Найбільш суттєві результати дисертації

Дослідження «Тенденції розвитку інклюзії у закладах загальної середньої освіти України» містить нові наукові положення щодо історико-теоретичних передумов і сучасного стану інклюзивної освіти, виявлення провідних тенденцій та обґрунтування перспективних напрямів розвитку освітньої вітчизняної інклюзії.

Наукова новизна є вагомою і свідчить про особистий внесок у розвиток загальної педагогіки, адже дисертанткою:

- *вперше виокремлено та обґрунтовано* провідні тенденції розвитку інклюзії в закладах загальної середньої освіти України на методологічному, теоретичному

й організаційно-методичному рівнях (с. 100–112), з'ясовано головні передумови її становлення; систематизовано напрями реалізації тенденцій на структурно-інституційному, державно-територіальному, організаційно-управлінському та навчально-методичному рівнях (с. 413–425).

Заслугує на увагу сформульовані три рівні тенденцій: На *філософсько-теоретичному рівні* як розуміння інклюзії в освіті, основним стрижнем якої є глибоко усвідомлене гуманістичне прийняття всіх без винятку дітей, незважаючи на розмаїття проявів їх зовнішнього та внутрішнього особистісного світу, урахування їхньої неповторної індивідуальної цінності, усунення будь-яких форм їх обмеження задля активної життєдіяльності та входження в соціум.

На *загальнонауковому рівні* до таких тенденцій віднесено: системність та модернізацію освітньої інклюзії; забезпечення наукової інтегрованості, комплексного розвитку інклюзивної освіти і системи фахової підготовки педагогічних працівників для її організації та здійснення.

На *конкретнонауковому рівні* – це підвищення якості й ефективності освітньої інклюзії; відкритості інклюзивного освітнього простору; неперервності інклюзивної освіти; застосування передових технологій інклюзивного навчання; розвитку особистісно орієнтованого підходу до здобуття знань, формування вмінь і ключових компетентностей учнів з ООП; налагодження взаємозв'язків і співпраці між усіма зацікавленими суб'єктами (учнями, педагогами, батьками, командою психолого-педагогічного супроводу, фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів, представниками громадських організацій та ін.).

На *процесуальному рівні* до таких тенденцій віднесено: апробацію широкого спектру освітніх програм для ЗЗСО та освітньо-професійних програм педагогічних ЗВО; осмислення інноваційності підходів при створенні інклюзивного освітнього середовища; переорієнтація від традиційних методик роботи з дітьми з ООП до суб'єкт-суб'єктної реалізації інноваційних технологій інклюзивного навчання; акумулювання вітчизняного і зарубіжного досвіду інклюзивної освіти у підготовці відповідних педагогічних працівників; інтеграцію в міжнародні проєкти і програми освітньої інклюзії.

– *уточнено* зміст ключових понять «інклюзивна освіта», «готовність педагога до інклюзивної освіти», «інклюзивна компетентність» у річниці вітчизняних і зарубіжних досліджень та запропоновано їх авторську інтерпретацію (с. 75–76; 346);

– *схарактеризовано* історико-теоретичні детермінанти і *визначено* періоди зародження, становлення та розвитку систем і моделей навчання дітей з особливими освітніми потребами в Україні й за кордоном (с. 118–193);

– *обґрунтовано* організаційно-методичні засади освітньої інклюзії в закладах загальної середньої освіти України (с. 198–320);

– *розроблено* модель системи формування готовності педагогічного працівника до роботи в умовах освітньої інклюзії у закладі загальної середньої освіти та шляхи її реалізації на таких рівнях: концептуальному (методологічні підходи, принципи); змістовому (фундаментальна, прикладна і методична підготовка; методологічні, теоретичні, практико-технологічні знання; проєктувальні, гностичні, організаційні, комунікативні, контрольні-оцінювальні

вміння); процесуальному (етапи, форми, методи, технології, засоби навчання); результативному (компоненти, критерії, показники, рівні готовності) (с. 358–376);

– *удосконалено* зміст науково-методичного забезпечення професійної підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників у галузі інклюзивної освіти (с. 377–397);

– *подальшого розвитку* набули положення щодо створення педагогічних умов організації інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти та реалізації низки практичних заходів (проектування індивідуальної освітньої траєкторії (с. 198–236); створення індивідуальних програм розвитку (с. 237–257); систематизації технологій інклюзивного навчання (с. 258–320); ресурсне забезпечення освітньої інклюзії; розширення співпраці членів команди психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами тощо (с. 206–223)).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечена ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць (опрацьовано 509 позицій дослідницької бази, із них - 56 іноземною мовою).

У додатках до дисертації, які розміщені на 112 сторінках, представлені матеріалами дослідження, які впроваджено в освітній процес:

1) освітньо-професійну програму першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 013 «Початкова освіта», галузі знань 01 «Освіта» / Педагогіка (2017 р.– додаток Г, с. 511–524);

2) робочу програму навчальної дисципліни «Основи дефектології та інклюзивної освіти» для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 013 «Початкова освіта», галузі знань 01 «Освіта» / Педагогіка (2018 р.– додаток Г, с. 525–535);

3) навчальний підручник і посібник «Основи дефектології та інклюзивної освіти» (2018 [333], 2019 [334]), навчальний посібник «Інклюзивна освіта» (2019 [328]);

4) освітню програму для організації і проведення підвищення кваліфікації учителів початкової школи закладів освіти різних типів і форм власності «Педагогічні технології навчання учнів з особливими освітніми потребами в початковій школі» (2020 р. – додаток Е, с. 541–548).

Таким чином, представлені у дослідженні теоретико-концептуальні та методичні положення, теоретичні й практичні висновки, тривалість і ґрунтовність дослідження дають підстави стверджувати, що І. І. Садова критично узагальнила здобутки вчених при формулюванні вихідних положень освітньої інклюзії, запропонувала новий підхід до розв'язання важливого науково-прикладного завдання, розробила методичне забезпечення і запропонувала практичні рекомендації щодо формування готовності педагогічних працівників до освітньої інклюзії в умовах закладу загальної середньої освіти, а також продемонструвала багатолітній, спільний зі студентами доробок у вигляді звіту за результатами всеукраїнських конкурсів студентських наукових робіт, конференцій, тренінгів, семінарів, майстер-класів.

Вірогідність отриманих результатів, повнота їх викладу в опублікованих працях

Вірогідність наукових положень, наведених у дослідженні, зумовлена комплексним підходом до розв'язання його завдань, методологічною обґрунтованістю вихідних положень, а також результатами практичної перевірки.

Різні аспекти та результати дослідження були впроваджені Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка, КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»; у відділі освіти Пустомитівської районної державної адміністрації Львівської області, ліцеї № 4 імені Лесі Українки Дрогобицької міської ради Львівської області, Прилуцькій загальноосвітній школі I–III ступенів № 14 Чернігівської області, спеціалізованій школі I–III ступенів № 265 м. Київ із поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу, комунальній установі «Інклюзивно-ресурсний центр міста Трускавець», комунальному закладі Пустомитівської районної ради «Інклюзивно-ресурсний центр».

Отримані в дисертації матеріали впродовж 2009-2020 років оприлюднено й обговорено на великій кількості міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях і методичних семінарах.

З необхідною повнотою результати дослідження висвітлено у 62 наукових публікаціях (із них 49 одноосібних). Ознайомлення зі змістом публікацій І. І. Садової свідчить про повноту викладу основних положень дисертаційної роботи у фахових, іноземних і наукометричних виданнях.

Загальна характеристика та аналіз змісту дисертаційної роботи

Дисертація складається з анотацій українською й англійською мовами, вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, переліку використаних джерел (509 найменувань, із яких 56 – іноземними мовами) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 596 сторінок, основний зміст викладено на 411 сторінках. Робота містить 8 таблиць і 6 рисунків.

У першому розділі – *«Теоретико-методологічні основи розвитку інклюзивної освіти»* – з'ясовано стан дослідженості проблеми та визначено поняттєво-категоріальне поле роботи; окреслено методологію освітньої інклюзії у педагогічній науці; висвітлено феноменологічну сутність інклюзії в контексті розвитку інклюзивної освіти в Україні та за кордоном; визначено мету, завдання та провідні тенденції розвитку освітньої інклюзії. Виявлені тенденції окреслюють основні напрями розвитку вітчизняної інклюзивної освіти, їх взаємозв'язок і взаємозумовленість. Здійснений дисертанткою аналіз провідних тенденцій підтвердив наявність об'єктивної потреби у розвитку інклюзії, формуванні інклюзивної культури, створенні сучасної системи підготовки вчителів до організації інклюзивного освітнього процесу в школах.

У другому розділі – *«Історико-теоретичні детермінанти зародження, становлення і розвитку освітньої інклюзії в Україні та світі»* – представлено результати історико-теоретичного аналізу розвитку вітчизняної та закордонної інклюзивної освіти; визначено передумови трансформації і розвитку моделей освітньої інклюзії; проаналізовано міжнародні та вітчизняні нормативно-правові

документи, що стосуються її впровадження й організації інклюзивного освітнього процесу; проведено порівняльний історико-педагогічний аналіз систем інклюзивної освіти за кордоном.

У третьому розділі – «Організаційно-методичні засади освітньої інклюзії в закладах загальної середньої освіти» – схарактеризовано педагогічні умови організації інклюзивного освітнього середовища (створення інклюзивного освітнього простору; організація системи психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП; підвищення кваліфікації педагогічних працівників з інклюзивної освіти; цілеспрямована робота із сім'єю; формування толерантного ставлення до дітей з ООП); окреслено значення індивідуальної програми розвитку дітей з ООП та обгрунтовано механізм її розроблення; висвітлено основні технології інклюзивного навчання (індивідуалізації процесу навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку; диференційованого викладання; коригування труднощів у навчанні та поведінці дітей; спрямовані на розвиток соціальних й емоційних компетентностей учнів з ООП; педагогічного оцінювання результатів навчання в інклюзивному підході).

У четвертому розділі – «Система формування готовності педагогів до роботи в умовах освітньої інклюзії» – розглянуто наукову проблему готовності педагогічних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти; визначено і схарактеризовано структурні компоненти готовності педагога до організації та здійснення інклюзивної освіти в ЗЗСО; розроблено модель системи формування готовності педагогічних працівників до освітньої інклюзії в умовах ЗЗСО, що містить чотири блоки: концептуальний, змістовий, процесуальний; результативний та представлено особливості її впровадження в педагогічному ЗВО.

У п'ятому розділі – «Вітчизняна інклюзивна освіта: виклики та напрями розвитку» – визначено і схарактеризовано бар'єри, що перешкоджають впровадженню освітньої інклюзії у ЗЗСО (інформаційні, організаційно-правові, фінансові, архітектурні, соціально-психологічні) та виокремлено основні напрями її розвитку (структурно-інституційний, державно-територіальний, організаційно-управлінський, навчально-методичний) на сучасному етапі та в перспективі.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації

Автореферат стисло відображає всі основні положення дисертаційного дослідження І. І. Садової і відповідає чинним вимогам до структури, змісту й обсягу автореферату докторської дисертації.

Зауваження до змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи здобутки дисертантки, вважаємо за необхідне зазначити такі дискусійні положення та побажання автору:

1. Уважаємо, що варто було б окреслити хронологічні межі дослідження, крім того хотілося б побачити більш чітке обгрунтування періодів становлення і розвитку освітньої інклюзії в Україні та світі (с. 118–139), дисертантці слід було б чіткіше обгрунтувати критерії та підстави, покладені в основу цієї періодизації. Чи правомірним є аналіз періодизації?

2. З огляду на те, що тема дисертації містить пряму вказівку на дослідження тенденцій розвитку інклюзії у закладах загальної середньої освіти України, варто

було б завдання сформулювати як «виявлення» чи «обґрунтування» тенденцій з можливою їх категоризацією.

3. У дисертації готовність педагогічних працівників до роботи в умовах освітньої інклюзії визначається рівнем оволодіння інноваційними технологіями, який характеризується здатністю до засвоєння нових методів, засобів і технологій, передачі навчальної інформації в інтерактивному режимі. Однією з таких технологій сьогодні є дистанційне навчання, про яке в роботі згадується побіжно (с. 77; 373–374). Дослідження виграло у значущості, якби дисертантка розкрила проблему підготовки майбутніх вчителів до змішаного навчання дітей з особливими освітніми потребами з закладі загальної середньої освіти.

4. Інклюзія – це нова філософія освіти, запровадження її принципів вимагає корінної перебудови свідомості всіх його учасників. Упродовж аналітичного огляду тексту дисертації ми майже не зустріли міркувань дисертантки про ймовірні суперечливі сторони та проблемні поля впровадження освітньої інклюзії, зокрема, чи варто включати в інклюзивний освітній процес закладу загальної середньої освіти всіх без виключення дітей із нозологіями, зокрема й зі складними інтелектуальними або комплексними порушеннями. З цього приводу у суспільстві активно функціонують міфи щодо запровадження інклюзивної освіти і зазвичай йдеться про негативний контекст, як-от: через психологічні механізми наслідування, нормотипові діти відтворюють ті моделі поведінки, які характерні дітям із особливими потребами, забуваючи при цьому про позитивний ефект інклюзії. Чи добре це? Цей важливий аспект, на наш погляд, слід було б детальніше розкрити у дисертації.

5. У висновках до розділів варто було б зосередитися на авторській інтерпретації змісту підрозділів, крім того вважаємо надто об'ємними висновки до першого (с. 113–117) та четвертого (с. 398–402) розділів роботи. Загальні висновки також є дещо розширеними і недостатньо структурованими відповідно до завдань дослідження.

Висловлені зауваження і побажання суттєво не впливають на загальний рівень виконаного дослідження.

Аналіз дисертації, автореферату і публікацій автора дають підставу стверджувати, що дисертаційна робота **Садової Ірини Ігорівни** на тему *«Тенденції розвитку інклюзії у закладах загальної середньої освіти України»*, подана на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки, є завершеним самостійним науковим дослідженням актуальної теми, що виконане на досить високому теоретико-методологічному рівні. Зміст дисертації відповідає спеціальності, за якою вона подана. Висновки до розділів і загальні висновки змістовні, відповідають змісту дисертації.

Результати аналізу дослідження дають підстави для висновку, що поставлені дисертанткою завдання розв'язані, а мета досягнута. Дослідження має необхідну наукову новизну, теоретичне і практичне значення. Загальна педагогіка та історія педагогіки збагатились новими ідеями та положеннями у частині

тенденції розвитку інклюзії у закладах загальної середньої освіти України. Систематизовані та дидактично інтерпретовані результати дослідження у вигляді теоретичних положень, висновків і рекомендацій сприятимуть ефективній організації вітчизняної інклюзивної освіти в ЗЗСО. Матеріали дослідження можна використати у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, а також з метою розроблення відповідного науково-методичного забезпечення і проведення подальших наукових розвідок з інклюзивної освіти.

Загальний висновок

Актуальність дослідження, важливість напрацьованих результатів, новизна теоретичних і практичних висновків дозволяють вважати, що дисертація Садової Ірини Ігорівни на тему «Тенденції розвитку інклюзії у закладах загальної середньої освіти України» відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13, 14 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567 зі змінами та доповненнями (Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 р. №656 щодо докторських дисертацій, наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» від 12.01.2017 р. №40)), паспорту спеціальності, а авторка дослідження – Садова Ірина Ігорівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки
початкової освіти Рівненського
державного гуманітарного університету

З.М. Шевців

